

dr hab. Joanna Chłosta-Zielonka, prof. UWM
Instytut Polonistyki i Logopedii
Wydział Humanistyczny
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

Olsztyn, 5.04.2017 r.

Recenzja dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego dr. Mariusza Chrostka w związku z przewodem habilitacyjnym przeprowadzonym na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Rzeszowskiego

Sylwetka naukowa Habilitanta

Pan dr Mariusz Chrostek swoje dotychczasowe zawodowo-naukowe życie związał z Uniwersytetem Rzeszowskim. Tutaj w 1994 roku uzyskał stopień magistra na podstawie pracy „*Pamiętniki*” Kazimierza Chłędowskiego – próba monografii, w 2003 roku obronił pracę doktorską na temat *Dziewiętnastowieczny etos więźnia politycznego w świetle literatury i dokumentów osobistych (zabór rosyjski)*, która powstała pod kierunkiem prof. dr. hab. Czesława Kłaka. Od 1994 roku nieprzerwanie zatrudniony jest w Zakładzie Literatury Romantyzmu i Pozytywizmu, najpierw Wyższej Szkoły Pedagogicznej, następnie Uniwersytetu Rzeszowskiego, jako asystent, następnie adiunkt i do dzisiaj jako starszy wykładowca.

Charakterystyka dorobku naukowego i organizacyjnego

Na dorobek habilitacyjny Mariusza Chrostka, oprócz głównego osiągnięcia, czyli rozprawy *Złote lata polonistyki lwowskiej (1919-1939)* (Rzeszów 2016), składają się dwie monografie, będące pokłosiem pracy doktorskiej: *Etos dziewiętnastowiecznych zesłańców* (Wrocław 2008) i „*Jeśli zapomnę o nich...*” *Powikłane losy polskich więźniów politycznych pod zaborem rosyjskim* (Kraków 2009). Wspólnie z doktorem Tomaszem Pudłockim i profesorem Jerzym Starnawskim zredagował także w 2009 roku pokonferencyjny tom „*Przez gwiazdy i błękit jestem z Wami*”. *W 200. rocznicę urodzin Juliusza Słowackiego* (Rzeszów 2009). Ponadto dr Mariusz Chrostek opublikował po doktoracie dwadzieścia jeden artykułów naukowych w monografiach tematycznych i cztery w czasopismach punktowanych z ministerialnej listy B, oprócz tego cztery artykuły naukowe w czasopismach

niepunktowanych. Jest także autorem siedmiu krótkich komunikatów, liczących od trzech do pięciu stron, w języku rosyjskim (dwukrotnie także w polskim), ogłoszonych drukiem w różnych ośrodkach naukowych Rosji: w Ufie, Krasnojarsku, Abakanie, Irkucku i Omsku. Ma na swoim koncie cztery artykuły popularnonaukowe. W latach 2003-2016 Habilitant uczestniczył w kilkudziesięciu konferencjach o zasięgu krajowym i międzynarodowym, a także przesyłał swoje komunikaty na konferencje zagraniczne - do Rosji.

Jednym z najważniejszych osiągnięć Habilitanta jest uczestniczenie w latach 2012-2015 w roli wykonawcy, w grantie naukowym, finansowanym przez NPRH, na temat *Romantyzm środkowoeuropejski w perspektywie postkolonialnej*. Z pracą nad tym przedsięwzięciem związane były dwa jego staże naukowe w Instytucie Literatury Polskiej na Uniwersytecie Warszawskim, odbywane pod opieką dr. hab. prof. UW Michała Kuziaka, kierownika grantu.

W latach 2012-2013 dr Mariusz Chrostek trzykrotnie przebywał na stażach naukowo-dydaktycznych poza granicami kraju, na Uniwersytecie Lwowskim im. Iwana Franki w Katedrze Filologii Polskiej. W ramach stażu dydaktycznego głosił wykłady dla studentów wszystkich roczników lwowskiej polonistyki z zakresu historii literatury polskiej XIX wieku.

Jego działalność naukowa wykracza poza rodzime środowisko. Należąc do Komisji Badań nad Historią Syberii, aktywnie uczestniczy w jej zjazdach i wygłasza na nich referaty. Związany jest także z Towarzystwem Przyjaciół Nauk – oddziałem w Przemysłu, głosząc odczyty i publikując na łamach „Biuletynu Informacyjnego Towarzystwa” oraz w „Roczniku Przemyskim”. Należy do Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza.

Jak wynika z przedstawionej dokumentacji, dwie autorskie książki oraz większość publikacji Habilitanta w postaci kilkunastu artykułów, wiążą się z głównym kierunkiem jego poszukiwań badawczych. Od początku pracy naukowej interesowały go zagadnienia związane z polskimi zesłańcami politycznymi (więźniami, spiskowcami i przestępcami politycznymi) pod zaborem rosyjskim od końca XVIII do początku XX wieku. Po obronie doktoratu wydał dwie publikacje, wskazane na początku (*Etos dziewiętnastowiecznych zesłańców* - Wrocław 2008 - i „*Jeśli zapomnę o nich...*” *Powikłane losy polskich więźniów politycznych pod zaborem rosyjskim* - Kraków 2009), których treść jest fragmentami zbieżna. O ile pierwsza książka ukazała się w serii wydawniczej „Biblioteka Zesłańca” z podwójną recenzją wydawniczą Barbary Jędrzychowskiej i Zbigniewa Wójcika, nie znalazłam informacji, aby druga praca była recenzowana.

W jego badaniach znalazły się zatem ustalenia porządkujące wiedzę o zesłaniu. Habilitant wskazuje, jakie były kolejne etapy prowadzące od pracy spiskowej, poprzez

aresztowanie, śledztwo i jego wynik, skazujący na więzienie lub karę śmierci, drogę do punktu docelowego i pobyt na zesłaniu. Doktor Chrostek konstruuje etos zesłańca (więźnia, spiskowca, przestępca) politycznego, charakteryzując go w różnych opozycjach m.in.: „etos romantyków i socjalistów”, „legendy a etos zesłańca”. Zajmują go pojedyncze losy zesłańców, tych których bohaterstwo i poświęcenie utrwaliła legenda, jak historia Piotra Wysockiego, Jana Sierocińskiego czy Romana Sanguszki, jak i zapomnianych: Jana Witkiewicza, Jana Mollensa, Ewy Felińskiej, Gustawa Zielińskiego.

Źródłem wiedzy na podstawie której sformułował Habilitant swoje tezy, czy też wyniki badań, jest przede wszystkim pisarstwo autobiograficzne. Pamiętniki, dzienniki, korespondencja pochodząca z trzech zaborów, głównie rosyjskiego, i inne drukowane intymne zapisy stanowią blisko pięćset pozycji w bibliograficznym zestawieniu. Oprócz tego badacz analizie poddał zbiór świadectw literackich: twórczość zesłańców oraz literatów opisujących to doświadczenie, bez własnego w nim udziału. W swoich badaniach dr Chrostek uwzględnił także inne źródła z obszaru historii czy literatury, biorąc pod uwagę czynniki psychologiczne, socjologiczne i kulturowe. Korzystając z dokonań narratystów, wyodrębnił w zgromadzonym materiale piśmienniczym mechanizmy kształtujące literacką i historyczną narrację. Wskazał na mityzacje losu zesłańca („romantyczny mit zesłańca”, „mitologia na własny użytek”) oraz obrazu samej Syberii, tworzone w kraju.

Wśród artykułów publikowanych w tomach zbiorowych dr Chrostek poszerza obszar swoich badań, podejmując tematy choć związane z głównym nurtem zainteresowań, to jednak stanowiące ciekawe wątki poboczne. Mowa tu o artykułach *Więźniowie i ich kobiety. Miłość za kratami w świetle XIX-wiecznej literatury i pamiętników*, czy też *Choroby i metody leczenia polskich zesłańców w świetle dziewiętnastowiecznych pamiętników syberyjskich*.

Doświadczenie zdobyte w pracy nad uporządkowaniem tak rozległych materiałów źródłowych stało się bezcenne i niezastąpione w stworzeniu przez Habilitanta jego *opus magnum*, jakim jest przedstawiona rozprawa habilitacyjna.

Ocena osiągnięcia naukowego wskazanego jako podstawa postępowania habilitacyjnego

Jako osiągnięcie wynikające z art. 16 ust. 2 z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm.) wskazał Habilitant rozprawę *Złote lata polonistyki lwowskiej (1919-1939)* wydaną przez Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego w 2016. Jej recenzentem naukowym był profesor Mieczysław Ingot, znawca problematyki lwowskiej, m.in. autor opracowania *Polska*

kultura literacka Lwowa lat 1939—1941. Ze Lwowa i o Lwowie (Wrocław 1995). Przedstawionej monografii przyświecała zapewne myśl, jej duchowego opiekuna profesora Jerzego Starnawskiego, który w przedmowie do wydania własnej książki o Lwowie *Sylwetki lwowskich historyków literatury* (Łódź 1997), upominał się o stworzenie wyczerpującego kompendium wiedzy o polonistyce lwowskiej, pisząc następująco: „Temat zasługuje na opasły tom. By jednak taki tom powstał, konieczne jest gruntowne przebadanie archiwalnych materiałów we Lwowie, na co piszącemu te słowa w wieku lat siedemdziesięciu trzech sił już nie wystarczy. Zdecydowałem się przeto na tom o charakterze zbioru sylwetek uczonych nie tylko w dziedzinie historii literatury polskiej” (s. 4).

Habilitant dr Mariusz Chrostek wypełnił misję, o którą prosił Profesor, to znaczy stworzył monografię lwowskiej polonistyki w najświetniejszym dla niej okresie lat dwudziestolecia międzywojennego. Sięgnął on jako pierwszy badacz, w takim zakresie, do źródeł archiwalnych Państwowego Archiwum Obwodowego we Lwowie. Kwerendą naukową objął także Państwowe Centralne Archiwum Historyczne we Lwowie, znajdując w nim m.in. dokumenty dotyczące działalności lwowskich towarzystw i stowarzyszeń: Towarzystwa Literackiego im. Adama Mickiewicza w latach 1886-1939, Polskiego Towarzystwa Filologicznego z lat 1893-1939 oraz stowarzyszenia studenckiego „Czytelnia Akademicka” z lat 1867-1939. Dotarł także do archiwaliów znajdujących się w Bibliotece im. W. Stefanyka oraz w Bibliotece Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie. Kwerendy uzupełnił informacjami z polskich zasobów archiwalnych we wrocławskim Ossolineum i archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego oraz w Bibliotece Narodowej w Warszawie. Habilitant sięgnął po akta personalne wykładowców uniwersytetu, odtwarzając działalność dydaktyczną i naukową polonistyki i w ogóle Wydziału Humanistycznego, sprawozdania dziekanów i protokoły z posiedzeń rad Wydziału Humanistycznego, wykazy prac naukowych, programy i plany nauczania za poszczególne lata, korespondencję między profesorami, ich podania i prośby. Zajął się także spisami studentów i ich sprawami personalnymi. Przedmiotem jego badań stały się także źródła drukowane. Zgromadził i wykorzystał w monografii artykuły dotyczące polonistyki lwowskiej publikowane m.in. w „Słowie Polskim” w latach 1901-1933, w „Wiek Nowym” z lat 1917-1920, a także w „Ateneum”, „Gazecie Lwowskiej”, „Kurierze Lwowskim” i innych. Cennym źródłem wiedzy o atmosferze wówczas panującej oraz niezastąpionym komentarzem okazały się pamiętniki, wspomnienia i dzienniki profesorów, pisarzy i studentów: najczęściej cytuje Leona Kaltenberga, Stanisława Lama, Tymona Terleckiego czy Stanisława Wasylewskiego. Habilitant przebadął dokumenty ściśle związane z opisywaną uczelnią, a zatem *Kroniki UJK we Lwowie za lata 1920-1931*, *Programy*

wykładów UJK za lata 1919-1932, Składy UJK i programy za lata 1988-1990 i 1920-1939, Spisy wykładów UJK 1933-1939. Dodatkowo w Bibliografii opracowań i innych źródeł publikowanych znalazło się blisko 250 pozycji różnego typu.

Patronami podjętej pracy byli niewątpliwie zaciężni poprzednicy działań Habilitanta, podejmujący trud nad uporządkowaniem wiedzy o dokonaniach polskich badaczy literatury i językoznawstwa. Będą to na pewno wspomniany już profesor Jerzy Starnawski, który był redaktorem serii zatytułowanej *Z dziejów polskiej nauki o literaturze* oraz dziewięciu tomów *Słownika badaczy literatury polskiej*, czy też Jadwiga Czachowska i Alicja Szałagan, redaktorki dziesięciotomowej serii *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury*. Doktor Chrostek uczynił m.in. także i te prace źródłem materiałowym do prowadzenia własnych badań nad dokonaniem lwowskich polonistów i tym samym dołączył do grona wybitnych humanistów, którzy zadbali o uwiecznienie dokonań polskiego literaturoznawstwa i językoznawstwa. Dotychczas tylko polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego i Jagiellońskiego doczekały się swoich monografii. Były to w 1964 roku *Z dziejów polonistyki warszawskiej*, czy też w 1966 roku *Dzieje Katedry Historii Literatury Polskiej w UJ*. Dzięki benedyktyńskiej pracy Habilitanta, lwowska szkoła filologiczna została ocalona w historycznym zapisie.

Praca doktora Mariusza Chrostka imponuje starannością i drobiazgową prezentacją szczegółów w świetle zgromadzonych źródeł. Habilitant tworzy kompendium wiedzy na wzór encyklopedycznych wzorów. Pierwszą część pracy stanowią biogramy uczonych, związanych z Uniwersytetem Jana Kazimierza, i katalogi ich osiągnięć badawczych. Prezentuje w nich dr Chrostek lwowską szkołę polonistyki reprezentowaną zarówno przez historyków literatury, jak i językoznawców. Opisuje także filologów klasycznych i nowożytnych, nie pomijając metodyków. Przywołuje znaczące nazwiska prekursorów badań nad literaturą polską, od staropolszczyzny do romantyzmu. Są to: Antoni Małecki, który jako pierwszy wprowadził wykłady w języku polskim już w połowie XIX wieku, Roman Pilat, kierujący lwowską polonistyką blisko 30 lat, Józef Kallenbach, Wilhelm Bruchnalski, Konstanty Wojciechowski, Eugeniusz Kucharski, Kazimierz Kolbuszewski, a przede wszystkim wybitny literaturoznawca Juliusz Kleiner, który obok znaczących i aktualnych do dzisiaj wyników literackich syntez, zrewolucjonizował dydaktykę polonistyczną. Najwybitniejsi dla okresu międzywojnia językoznawcy przedstawieni w rozprawie to Kazimierz Nitsch, Henryk Ułaszyn i Andrzej Gawroński. Trudno wymienić wszystkich szczegółowo przedstawionych pięćdziesięciu trzech bohaterów rozprawy, ale należy wspomnieć także o wyodrębnieniu znaczących dla rozwoju powojennej polonistyki profesorach. Wśród literaturoznawców są to: Artur Hutnikiewicz,

Stefania Skwarczyńska i Władysław Floryan, a wśród językoznawców: Maria Dłuska, Stanisław Rospond i Zdzisław Stieber. Warto zaznaczyć, że opis drogi naukowej każdego profesora wykracza poza ramy typowego biogramu. Stanowi w istocie analizę badawczych osiągnięć od początku działalności aż po dalsze, pozalwowskie dokonania. Z zestawienia dokonanego w rozprawie wynika, że to właśnie na Uniwersytecie Jana Kazimierza pracowali najwybitniejsi znawcy Mickiewicza, Słowackiego czy Krasińskiego, że lwowskie środowisko naukowe ma największe zasługi w dziedzinie teorii literatury, i wreszcie, że na Uniwersytecie Lwowskim powstała pierwsza katedra literatury porównawczej. Trzeba jednak wyraźnie zaznaczyć, że z pięćdziesięciu trzech biogramów opisanych w rozprawie habilitacyjnej, szesnaście znajduje się we wspomnianej wcześniej pracy profesora Jerzego Starnawskiego *Sylwetki lwowskich historyków literatury*, którą Habilitant uwzględnił w swojej monografii.

Drugą część kompendium poświęcił dr Chrostek sprawom organizacyjnym środowiska polonistycznego. Nie bez znaczenia w tej drobiazgowej prezentacji pozostaje status zawodowy Habilitanta. Jako polonista potrafił wskazać najważniejsze aspekty funkcjonowania filologii polskiej na lwowskim uniwersytecie, która w latach 20. cieszyła się niebywałą popularnością, zresztą jak cały Wydział Humanistyczny. W roku akademickim 1923/1924 starano się o przyjęcie 2603 studentów! Aby ograniczyć liczbę kandydatów zniesiono nawet egzaminy wstępne, bo zajęłyby zbyt wiele czasu, odrywając profesorów od właściwej pracy naukowej. Co ciekawe, popularność polonistyki spadła w drugiej połowie lat 30., ale nie wzbudziło to niepokoju ani władz uczelni, ani wydziału, ani tym bardziej wykładowców kierunku. Cieszyli się, że mogą pracować bardziej wydajnie poprzez indywidualne konsultacje ze studentami. Doktor Chrostek zilustrował proces uzyskiwania stopni akademickich, przedstawił status zawodowy i społeczny oraz sytuację materialną pracowników uniwersytetu. Istotne, że potrafił oddać charakterystyczne w rzeczywistości akademickiej procesy. Co oczywiste, najwyższe miejsce w uczelnianej hierarchii zajmował profesor zwyczajny, ale pozyskanie tego tytułu było bardzo trudne, udało się to w l. 30 na polonistyce tylko trzem badaczom: profesorom Wilhelmowi Bruchnalskiemu, Edwardowi Porębowiczowi i Kazimierzowi Twardowskiemu. Habilitacje w okresie międzywojennym uzyskało kilku zaledwie profesorów: Juliusz Kleiner, Kazimierz Kolbuszewski, Eugeniusz Kucharski, Stefan Vrtel-Wierczyński, Zygmunt Szweykowski i jedyna kobieta – Stefania Skwarczyńska. Autor monografii udowadnia na podstawie licznych dokumentów, że wszystkim pracownikom naukowym, za wyjątkiem profesorów, doskwierała proza życia: trudności mieszkaniowe i bardzo niskie uposażenia. Niektórzy mimo obronionej habilitacji przez wiele lat byli zatrudnieni na stanowisku asystenta i wykorzystywani przez kadrę profesorską do zadań pomocniczych (przypadek Władysława

Floryana). W ten sposób Habilitant zarejestrował faktyczną atmosferę akademickiego środowiska. Wzbogacił te rewelacje o opinie na temat „ciemnego wizerunku” wielu lwowskich profesorów. Czytamy w pracy: „Wykorzystując swój autorytet niejeden uczony podzegał do nienawiści, sprzyjał rosnącej fali antysemityzmu”; „w wielu sytuacjach bezkarność, nierzadko prowadziła do nadużyć: stosowania protekcji, nepotyzmu i innych nieuczciwych praktyk” (s. 417).

Wiele miejsca w swojej rozprawie poświęcił Habilitant studentom polonistyki, obrazując ich trudną sytuację materialną: brak mieszkania, pieniędzy na utrzymanie i stypendiów, słabą opiekę zdrowotną. Przy czym, szczególnie w latach 20., gdy ilość kandydatów była największa w historii uniwersytetu, nie wszyscy mieli nawet zapewniony udział w zajęciach, ze względu na brak miejsca w niedużych salach wykładowych. Niezwykle istotne są informacje, które przytacza Habilitant, dotyczące stosunku profesorów i studentów do mniejszości narodowościowych na uniwersytecie. Opisuje świadectwa gwałtownego antysemityzmu, objawiające się manifestacjami, pobiciami studentów, a wreszcie postulatami wprowadzenia getta ławkowego i *numerus clausus*.

Świadectwem wyjątkowości funkcjonowania polonistyki na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, obok wspaniałych pedagogów i uczonych, wymienionych wcześniej, były także związane z polonistyką towarzystwa i stowarzyszenia, które właśnie w tym mieście w dwudziestolecie przeżywały rozkwit. Mowa o Towarzystwie Literackim im. Adama Mickiewicza, utworzonym we Lwowie 1886 roku, Polskim Towarzystwie Językoznawczym i Towarzystwie Miłośników Języka Polskiego. Wszystkie funkcjonujące do dzisiaj. Odrębny rozdział stanowi działalność Koła Polonistów, która wykraczała poza mury uniwersytetu i przyciągała wszystkich zainteresowanych dyskusją o literaturze.

Narracja dr. Mariusza Chrostka nie kończy się w roku 1939. Dopisuje on smutny epilog działalności polonistyki, który trwał podczas okupacji sowieckiej we Lwowie lat 1939-1941 oraz haniebne zbrodnie na pracownikach uniwersytetu w czasie okupacji hitlerowskiej.

Czy rozprawa dr. Mariusza Chrostka wyczerpuje podjęty problem? Sam Habilitant we wstępie, odpowiada, że z kilku wątków specjalnie zrezygnował. Nie opisał sytuacji kobiet, zarówno studentek, jak i badaczek, które nie akceptowane przez lwowskich profesorów, były odsuwane od wyższych stanowisk uniwersyteckich. Pozostawił także nie opracowane materiały zawierające informacje o sprawach dyscyplinarnych i systemie kar stosowanym wobec studentów. Ominął sprawy związane z dydaktyką szkolną. Nie znaczy to jednak, że omówienie wskazanych zagadnień było konieczne do stworzenia monumentalnej pracy o złotych latach

polonistyki lwowskiej. Wątki te można by omówić, porównując inne środowiska akademickie tego czasu.

W ocenie rozprawy powinna pojawić się jeszcze jedna uwaga. W monografii lwowskiej polonistyki mamy do czynienia z powtarzającą się prezentacją niektórych treści. Kilka razy pojawiają się pewne fakty związane z przedstawionymi osobami. To spostrzeżenie ilustrują następujące części: rozdział poświęcony historii katedr na polonistyce, prezentacje dorobków badaczy, uwagi dotyczące karier akademickich, czy też rozdział, w których przywoływane są wspomnienia uczestników omawianych zdarzeń. W pracach o podobnym charakterze często dzieje się podobnie, gdyż czasem nie można uniknąć koniecznych powtórzeń. Autor nie znalazł innego sposobu, by ominąć tego rodzaju zagrożenia.

Uważna lektura rozprawy, choć dotyczącej odległego przecież czasu, dostarcza wiedzy potrzebnej także współcześnie, gdy dyskutuje się nad przeobrażeniami szkolnictwa wyższego. Podpowiada, że wśród nauk humanistycznych, polonistyka powinna zajmować elitarne miejsce, którego nie można zaprogramować przez przepisy ujęte w jednolitych paragrafach. Lwowską polonistykę definiowała przede wszystkim siła przeróżnych indywidualności, wykraczających poza utarte schematy i jakiegokolwiek ograniczenia.

4. Wniosek

Biorąc pod uwagę wszystkie dokonania Habilitanta, doceniając jego samodzielność, odpowiedzialność, staranność i rzetelność w uporządkowaniu, wcześniej nieopracowanego bogatego materiału źródłowego, należy stwierdzić, że jego rozprawa stanowi istotny wkład w badania historycznoliterackie. Dlatego też uważam, że cały dorobek naukowy dr. Mariusza Chrostka, pozwala sformułować wniosek o nadaniu mu stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie literaturoznawstwo.

Joanna Chrostke-Zielonka.